No: 7

Rydberg, Viktor,

HS L40:92

KUNGL. BIBLIOTEKET
National Library of Sweden

N:o 7.

Min förra föreläsning slutade med namnet på den förnämste konstnären i Nederländerna efter Jan van Eycks död – Rogier van der Weyden eller egentligen Rogelet de la Pasture, grundläggaren af den brabantska målareskolan. Född i Tournay flyttade han efter år 1432 till Bryssel, där han utnämndes till stadsmålare och afled år 1464. Någon tid vistades han äfven i Italien, där han som konstnär stod i högt anseende.

[N:o 35.]

Rogier van der Weydens teknik och behandling af landskapet gör det otvifvelaktigt, att han noga studerat och lärt af bröderna van Eycks verk, ehuru han antagligen icke varit deras lärjunge i vanlig mening. Han är emellertid en helt annan konstnärsnatur än de. Deras riktning är visserligen gemensam: han var som de realist och lät sig icke leda af nedärfda regler, utan höll sig varmt och troget till naturen. Men

N° 7. — 23/2. 92.

hon sig naturen med andra ögon än de. De sågo henne med
blandad glädje och förtjusning; de stora utsigterna öfver land-
skap och världslif hänförde dem; men så att de hade samma
hänförelse för blomsterknoppen, grässtrået, daggdroppen. Al-
tartet i Gent, som jag i fredags skildrade, är ju en hel Divina
Comedia, i hvilka färgrika skildringar från himmel, jord
och underjord te sig för vår blick; men utan slagskuggor, utan
disharmoni. Det hela blir lika ett världsackord.

Man har sagt, att Rogier van der Weyden öppnade ett
nytt område för målarekonsten: nämligen det psykologiska.
Psykologiske målare voro dock äfven bröderna van Eyck. Men
på detta område fanns en nejd, som han, Rogier, för första
gången beträdde: lidelsernas, de upprörda känslornas, den
mänskliga disharmoniens, sorgens och smärtans, och dessa åt-
erger han mer en dramatisk kraft, som man ditintills icke
sett. Hans gestalter och ansikten äro utdrygespulka, men lin
regeln hårda och stapliga. Den omvärdnad Hubert v. Eyck

N° 7. – 23/2. 92.

egnade alla mskildheter, finnes hos honom icke. Han kom vårdslöst sina figurers händer och fötter, emedan sådana detaljer åro honom nästan likgiltiga, och detta churu han skarpt och frappant kan återgifva både lefvande modeller och lik med styfnade lemmar. Det behagfulla och graciösa bryr han sig föga om. Skall han måla lugna situationer, och särskildt om han skall måla bilder af mild kvinnlighet, märker man särskildt denna brist, hvilken dock i någon mån ersättes af det allvarsfulla och innerliga han vet att inlägga i alla hans verk.

Hubert van Eyck var en penselns Homerus, som målade för allra- och hänförde alla: de förnäma klasserna och folkets massa. Hans bröder Jan målade för de förnäme. Rogier van der Weyden anslog folket: framför allt det religiösa hos folket. Hans betydelse ligger däruti, att han genom att måla lidandet och smärtan gaf mer af lifvets verkliga innehåll och, så att säga, genom dissonanserna in-

№ 7. – 23/2. 92.

främmande skapade fullare ackorder.

Den målning, som här i afbildning förevisas och som finnes i Madrid, ger ett godt, ehuru icke uttömmande begrepp om hans konstnärskynne. Kompositionen beherskas förträffligt af det från kretsen nedtagna liket. Ansiktena med sina olika gradationer af tungt allvar, dämpad sorg och öfvervältigande smärta äro psykologiska mästerstycken. Hos männerna särskilda sig de tillika som individualitet. Två af de kvinnliga äro mer typiska, utom att fördenskull vara mindre uttrycksfulla.

Det har anmärkts, att Rogier v. d. Weyden undvikit att, som Rubens gjorde, mildra intrycket af det smärtsamma. Hade brödernas van Eyck målat ett sådant ämne, skulle de gifvit henne ett fantastiskt landskap i mellangrund och bakgrund och småsinta en hel del andra behagliga enskildheter. Och gotiken skulle otvifvelaktigt hafva smekt skönhetssinnet med arkitektoniska element, med anordning-

Nº 7. – 23/2. 92.

ens symmetri och en nojukt kopp af linierna.

Men här syftar att på det tragiska; smärtans kalk i-skänkes oblandad och fulldråddad. Konstnären har utan tvifvel sett, att den dignande Marias venstra arm, som en annan kvinna fattat, bildar en hård vinkel; men han har icke brytt sig därom. Han har sett, att Jesu kropp och den dignande Marias bilda parallelter, och det har han uppenbarligen velat, emedan det åker tryckets ro och känslan af något nedtryckande, sammanstörtande - något af den känsla, som man föreställer sig hos de två lärjungarne på deras vandring till Emaus, då de såg sina forntidsideelers värld gjunkande i ruiner och mänskligtetens Israels kopp kopp tillintetgjordt.

Magdalena, den botfärdiga syndarskan, som följande århundradens konstnärer framställde så skön, och med hvars skönhet de, beklagligen, det syndfria synder, lika svåra som Magdalenas egna, är här allt annat än en lockelse förlust-

N° 7. — 23/2.92.

na ögon. Hon står här ytterst tin böjer vridande sina händer. Här är hon en religiös gestalt, icke en kurtisan, som spelar helgon.

Man kan förstå, då man ser henne, hvarför den menigheten, som gick tin kyrkan för att få andlig uppbyggelse, ställde Rogier v. d. Weyden högt.

Klädernas fall och veckning åkartaflans ov. Dellta antyglijen mer afsigt. Man vin dellta fras af skarpa veck längtar man tillbaka tin Masaccios och Hubert van Eycks förnämt enkla och storslagna vecklägginger.

[№ 36.]

Den tafla af Rogier v. d. Weyden, som här förevisas, är en af de tre, som utgöra det s. k. Johannesaltaret i Berlin. Johannes döpar-en som nyfödt barn frambäres tin sin fader, som skriper: "Johannes är hans namn". Här är scenen infattad i en gotisk sal, som drager sin del af uppmärksamheten tin sig och passar förträffligt tin den inte-

N°7. - 23/2. 92.

riör, som taflan bildar, och som utgör ett perspektiv af kammar i ett borgerligt hem, dör flandriska pruar komma på besök till Johannes moder. Altarets båda andra tavlor framställa Johannes, då han döper Jesus och hans martyrdöd. Hvardera taflan ger oss fyra aposttlabilder. Altaret tillskrifves Rogier v. d. Weyden. Många hafva likväl några af hans lärjungar målat det.

Af andra tavlor, som anses vara af honom, finnes två på Eremitaget afbildningar. En af dem är en på gamla pinakoteket i München och föreställer evang. Lukas, som målar madonnan med barnet. Under medeltidens sista århundraden var det en allmänt spridd sägen, att denne evangelist hade varit målare, hvarför han också valdes till målargillenas skyddspatron, och det blef sedvanligt att smycka dessa gillens kapeller med en tafla framställande samma ämne. Enligt Pauli bref till Kolosserna var Lukas läkare, hvilket naturligtvis icke motsäger, att han också

N° 7. — 23/2. 92.

förstått sig på målarekonsten.

Den tradition, att han målat Kristus och madonnan, är af byzantinsk uppkomst och tämligen gammal. Den invändning, en norsk konsthistoriker gjort mot legenden, att munken Lukas var jude, och att porträttmåleri icke förekom hos de konstförakttande judarne, förfaller redan af det skäl, att Lukas, att döma af brefvet till Kolosserna, icke var af judisk börd.

Därmed är icke sagdt, att legenden har någon grund i verkligheten, och den kan icke bestyrkas däraf, att man i katolska länder tror sig ha egna och ännu egna målningar af evangelistens pensel. År 1876 utställdes i München en madonna, som föregifvits vara målad af honom.

På Rogier v. d. Weydens ifrågavarande tafla är barnet tydligen etuderadt efter naturen. Det vänder sig från modern och synes skälmaktig vara på målaren. Mellan pelare öppnar sig perspektivet öfver en terass, där två figurer skåda ned, och öfver en bred flod, som flyter genom en

N° 7. — 23/2. 92.

pittoresk stad.

De v. d. Weyden tillskrifna originalen tin de andra på bordet befintliga afbildningarna höra tin de förnämsta skatterna i det Städelska museet i Frankfurt. Den ena förestiller madonnan med barnet, omgifven af Johannes döparen, Petrus och de båda läkarne och helgonen Kosmas och Damianus. Den har målats af v. d. Weyden under hans vistelse i Italien för den mediceiska familjens räkning. Skickligare har Roj. v. d. Weyden aldrig målat med sådan finkänslighet och mildhet i uttrycket som i denna tafla. Det var ett som om han velat visa florentinarna den flandriska målarkonstens i alla hänseenden fullkomlighet.

Flere af hans yppersta verk ha gått förlorade. Bland dem de taflor han målade för det gamla rådhuset i Brüssel, hvilka tillintetgjordes, då rådhuset nedbrann år 1695. Som prydde den tiden genna rådhusen med målningar,

N° 7. — 23/2. 92.

som hade afseende på rättvisans handhafvande och fram-
ställde exempel på domares rättvisighet. En af tvåorna
visade, huru den hedniske kejsaren Trajanus, just då han
låg ute i spetsen för sin här, hejdas af en enka, som bönfall-
ler för honom, att hennes son blifvit mördad, och huru kejsa-
ren inställer marschen för att förhjälpa henne till hennes
rätt. En andra tafla framställde mördarens dom och afrät-
ning. En tredje visade huru påfven Gregorius den store,
rörd af denna berättelse om den hedniske kejsaren, bad
framför högaltaret i S:t Peterskyrkan, att Trajanus själ
måtte få åtnjuta den eviga saligheten, och huru han ge-
nom en himmelsk röst förvissades om att hans bön blifvit
hörd. Ytterligare en tafla berättade legenden om en greve
Herkenbald, som sönderbrytande sjuk reser sig i bädden och
till de kringstående påpekar med egen hand dödar en bro-
dare, som begått ett brott. Och därefter en tafla, som visa-
de, huru, då biskopen vägrade att gå den döende Herken-

N°7. – 23/2. 92.

bald svalthvarden, monstransen öppnar sig af sig själf och hostian förflyttar sig af sig själf in i den döendes mun, till ett tecken, att Gud gillat grepens af rättfärdighetskänsla föreskrifna gerning. – Sådana ämnen voro särdeles egnade att behandlas af R. v. d. Weyden med hans sinne för det passionerade och dramatiska.

Den störste mästaren i slägtledet närmast efter honom var Hans Memling, som också hade varit R. v. d. Weydens lärjunge. Genom arkivariska forskningar har man lyckats få några underrättelser om denne på sin tid öfver hela det konstidkande Europa, ej minst i Italien kände och prisade målare. Efter sin lärares död gjorde han en resa i Tyskland, där han efterlemnat märkliga konstverk. Han var bosatt i Brügge, och mannen af stadsarkivets handlingar, att han var en förmögen familjefader och egde flere hus därstädes. Han afled 1495.

№ 7. — 23/2. 92.

[№ 37.]

Hvad som här förevisas, är midtelbilden i en dörraltar, en triptykon, som Hans Memling år 1479 målade för Johannes-hospitalet i Brügge. Vi se här jungfrun Maria trona i en gotisk sal framför en präktig tapet med det mäkra barnet på sitt skötte. Två helgon å hvardera sidan om henne. Den ena, hvon som räcker Jesusbarnet handen, är den heliga Katarina.

Det finnes flere helgon med detta namn, bland andra en svenska, dotter af den heliga Birgitta, och den med henne samtidiga högt firade färgaredottern från Siena. Den Katarina, som här framställes, är den älste med detta namn. Legenden förmäler att hon var af kunglig slägt, en af de skönaste och lärdaste jungfrur i Alexandria, och att hon vardt halshuggen år 327, emedan hon stått upp och predikat evangelium under en af kejsar Maxentius föranstaltad offerfest. Kejsaren, som vilde rädda hennes lif, skickade ett le-

№ 7. — 23/2. 92.

genden icke mindre än 50 filosofer till hennes fängelse, för att omvända henne, men hon omvände i stället dem och dessutom hans gemål Faustina, krigstribunen Porfyrius och 200 gardessoldater. Kejsaren sökte därefter med gisselhugg tvinga henne återvända till hedendomen. När det icke hjälpte, lät han lägga henne på en med skärvor beslagen hjul, men tortyredskapet sprang i sönder vid beröringen med hennes kropp. Slutligen halshöggs hon, och änglar förde hennes huvud till berget Sinai. Åt det är detta helgon, som vår är framställd, ser man af hennes kungliga krona, af hjulet och bödelssvärdet vid hennes fötter, samt slutligen af själfva handlingen. Legenden berättar nämligen, att Jesusbarnet gjorde henne till sin brud och satte en förlofningsring på hennes finger. — Helgonet å andra sidan af Maria är den heliga Barbara, som läser i en bok. Så äfven jungfru Maria, hvars bok hålles af en ängel. En annan ängel spelar handorgel och betraktar lifligt förlofningsscenen. I bakgrunden stå Johannes döpa-

N°7. – 23/2. 92.

ren med lammet vid sin sida och Johannes evangelisten, som i handen har en bägare, i hvilken enligt legenden det iskänkta giftet förvandlas till en orm. Öfver hvarje ängel med en krona. Mellan pelarne ses ett landskap med skogiga berg, med en stad och med scener ur döparens och evangelistens historia.

Redan af denna tafla kan man finna, att Hanschmerling är en helt annan konstnärsnatur än Rogier v. d. Weyden. Hemling har ett skönhetssinne, som hans lärare antingen erkrade eller underströk. Att han utgått ur Rogiers skola ser man af gestalternas kroppbildning, som har samma smärta proportioner; men emedan han älskar sig med lugna situationer, förfaller han sällan i sin mästares häftiga och kantiga manér. Draperiernas fall och veckning är lugnare och stilrenare. Hos Rogier få vanligen lidelsen och smärtan skarpa uttryck. Öfver Hemlings gestalter hvilar hvild innerlighet och stilla glädje. Hans männer prey-

N:o 7. — 23/2. 92.

lus af mild värdighet; hans kvinnor af själens renhet, af ödmjukhet och älsklighet. Icke Memling måla ett utbrytk af smärta dämpar han denna till mild melankoli. Det onda och förkastliga är han ur stånd att skildra. Där liknar han sin italienske själsfrände, Fra Giovanni da Fiesole.
[N:o 38.]

I Johannes-hospitalet i Brügge finnes likaledes det porträtt, som här förevisas som prof på Hans Memlings konst i denna riktning. Han var nyktber äpen som porträttmålare, och porträtter af hans hand finnas i Florens', Dresdens och Antwerpens konstsamlingar. Det här förevisade föreställer en ung patricier i Brügge, en af hospitalets donatorer. Memling målade sina porträtter ejälfullt och med fin pensel. Alla målningens tillbehör: bordtäcket, pelsbrämet, bilden och utsigten genom fönstret i det fria äro förträffligt utförda. Porträttet utgör den ena delen af ett diptykon, en dubbeltafla, hvars andra del föreställer madonnan med barnet bland blom-

№ 7. — 23/2. 92.

mor och präktiga smycken. Barnet är målade efter levande
modell. Memling målade mkna figurer med stor skicklig-
het, på samma gång som han hade känsligare sinne än sina
föregångare för den mänskliga kroppsbyggnadens ädelhet. I Wien
finns af honom en Adam, hvars kropp är förträffligt modelle-
rad med omsorgfälligt utarbetadt reflexljus.

Glasmålningen, som man ser bakom donatorn, föreställer
den helige Martinus. Legenden berättar, att han vid 16 års ål-
der på sin faders, en militärtribuns, befallning gick i krigs-
tjenst och gjorde en fälttåg under kejsar Konstantius. I Gal-
lien lät han döpa sig. Här se vi honom till häst. Bredvid ho-
nom står en på kryckor stödd tiggare. Martinus afskär med
svärdet hälften af sin mantel och ger honom den. Följan-
de natt sig Martinus, enligt legenden, Herren Kristus klädd
i samma mantelhälft.

[№ 39.]

Memlings mästerända mest berömda och beundrade

№ 47. — 23/2. 92.

verk är ett relikskrin, den heliga Ursulas relikskrin, i samma Johannesbospital. Vanligen är relikskrinen betäckta med någon förgylld metall; men hospitalsstyrelsen, som bestämde detta, hade den lyckliga tanken, att låta pryda dess sidor med miniatyrartade tavlor af Brügges store konstnär. Skrinet liknar till formen andra sidana i gotisk stil, men smyckes af förtjusande målningar på långsidorna och det taklikmande locket. Alla dessa målningar, tolf till antalet, framställa scener ur den heliga Ursulas historia. En af dem förevisas i afbildning här. Till belysning af ämnet för dem vill jag i korthet omtala legenden om Ursula. Hon var, heter det, en mederskön brittannisk konungadotter, som senare af en mäktig hednisk furste begärde till äkta. Men hon hade redan förlofvat sig med sin fästare och kunde icke gifva sitt ja, ehuru friaren erbjöd sig att öfvergå till kristendomen. Ett nej vågade hon ej heller ge. Detta skulle blifvit upphofvet till ett krig mellan hennes fader och friaren.

N°7. — 23/2. 92.

Då utlöst hon sig tre års uppskof och elfva tvenne dagars skepp. Hvart och ett af dem bemannade hon med 1000 britannniska jungfrur, och med dem gjorde hon under de tre åren flitiga nautiska öfningar. Når bröllopsdagen närkades, kom på Britannien, medan hon med sina jungfrur manöverade vid stranden, en stark vind, som förde de 11 skeppen tin mynningen af Rhen. Därifrån for hon med dem uppför floden tin Köln, där de rönte vänligt mottagande, och därifrån tin Basel, där de kvarlemnade sina skepp, för att vallfärda tin Rom, där påfven högtidligt mottog dem. Når de på återvägen hunnit tillbaka tin Köln, påträffade de oförmodadt en hunnisk belägringshär, som vid deras landstigning öfverföll och dödade dem alla, utom Ursula och hennes vän Cordula. Ursula skonades tillvidare för sin skönhets skull, och den hunniske fursten ville hafva henne tin gemål. Men då hon vägrade, genomborrades hon med pilar. Cordula, som gömt sig i sitt skepp, instälde sig följande morgon frivilligt och led martyr-

A° 7. - 19/2. 92.

döden. Himmelska härskaror bortdrefvo timmorna, och Kölns
invånare begrofvo de 11000 jungfrurna med stor hög-
tidlighet.

Det är denna legend Memling med penseln å relikskri-
net berättat. En planch å bordet här framställer Ursulas an-
komst till Köln. Hon stiger ur skeppet, följd af Cordula och
omvårdnader, och emottages på kajen af kölnska damer. Några af hen-
nes ledsagarinnor äro redan före henne på väg in genom stads-
porten. Strax ur bakstammarne af två skepp, där tjenare hålla
på att upptaga och bära i land deras koffertar och kappsäckar.
Flickorna äro älskliga gestalter, sannolikt porträtter, för öfrigt
en del lika skönheterna i cigarrbutikernas fönster. Staden,
som bilder bakgrunden, är i högsta grad pittoresk och
för öfrigt en ren verklighet. Detsamma gäller om stads-
utsigten, som föreställer Basel. Hans Memling har uppen-
barligen varit i båda städerna och tagit skisser där för
relikskrinet.

Nº 7. — 23/2. 92.

Den tafla, som här återgifves, föreställer Ursula, som mottages af påfven, omgifven af kardinaler och andra stordignitärer, på trappan till en kyrka. Här, som öfver allt, är hon framställd med en förening af furstlighet, naivitet och ödmjukhet i sitt väsen. Åter de älskliga flickhuvudena bakom henne ser man karakteristiska mansansikten blandade. Förträffliga äro också prelatgestalterna på trappan. Inne i templet ser man en döpelsekt förrättas och altarets sakrament utdelas. Memling hade aldrig varit i Rom. Det djupa med en stadsport slutande gatuperspektivet har hon målat ur sin fantasi. Bakom kyrkan framträder något af en byggnad, som antagligen skall föreställa Coliséum, flaviske amfiteatern, som konstnären kände af beskrifningar.

När Memling skall framställa Ursulas och hennes ledsagarinnors martyrdöd, är det uppenbart, att hon finner ämnet otyggligt och motbjudande. Hans lärare Rogier v. d. Weyden skulle utan tvifvel målat det gerna, konstigt

A° 97. – 23/2. 92.

och hidelsefullt. Stemling gömmer helst mördarnes ansikten, för att slippa måla grymhet och nedrighet; men äkta tragisk är Ursula framställd, där hon, underjifven Guds vilja, inväntar pilarne. Det medlidande hon själf känner, åt det ger han uttryck i några af de kringstående kvinnornas ansikten, särskildt i en krigare, hvars blanka stålrustning hon gjort till spegel för omgifningen.

Stemlings färggifning är poetisk, lende och ger en föreställning om den glädje, hvarmed han måtte ha betraktat världen omkring sig, som ingen kan se skönare än han gjort; men han har icke den lyskraft i enskilda toner, som Rogier hade, och behöfver ej heller ljusföreteelsernä för att vara lyckt. Ej heller modellerar han så kraftigt som de. Men sidan han är är han värdig den nya tillgifvenhet blandade beundran, som han väckte hos sin samtid och bevarar ännu.

N° 7. — 23/2. 92.

[№ 40.]

Bland konstfabrike efterföljare nämner jag här en enda, Gerard David i Brügge, som afled år 1523. Af Memlings konstnärslynne spåras icke mycket hos Gerard David. Skönhetssinne egde han visserligen. Det finner man exempelvis af en annan tafla, där han målar den öfver Satan segrande ärkeängeln med en mild skönhet, påminnande om Memling. Gerard David var i stånd att måla de ohyggligaste torterscener med ytterste naturalism, och han förstärker det motbjudande, hårresande intrycket genom att lita åskådarne liknöjdt eller med föga rörelse bevittna uppträdet. Lugna ämnen behandlar han dock äfven på ett sätt, som tilltalar dem. Så gör det här, där vi se madonnan med barnet omgifven af musicerande änglar och kringliga helgon. I mannen, hvars hufvud man ser i bakgrunden till venster, har Gerard David porträtterat sig själf.

A. M. J. – 23/2. 92.

Jag afslutar härmed öfversigten af det större flamländska måleriet på 1400-talet. I nästa föreläsning skall jag nämna några ord om det flamländska och franska miniatyrmåleriet.

N=7. — 23/2. 92.